

УДК 821.16-31"1990"

DOI 10.52928/2070-1608-2026-78-2-18-20

АПОВЕСЦЬ У. ДАМАШЭВІЧА «ФІНСКАЯ ЛАЗНЯ, АБО ЦЯЖКА Ў ГЭТА ПАВЕРЫЦЬ» (2006):
ТРАДЫЦЫЙНАЕ І НАВАТАРСКАЕ

канд. філал. навук, дац. Т.Р. БАГАРАДАВА
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт імя Еўфрасінні Полацкай)
e-mail: t.baharadava@psu.by

Артыкул адлюстроўвае недастаткова асветленую ў беларускай літаратуры тэму фінскай кампаніі 1939 г., рэалістычна прадстаўленую ў ваеннай аповесці У. Дамашэвіча «Фінская лазня, або Цяжка ў гэта паверыць». Падзеі ў творы паказаны драматызавана, дэталізавана, яны лакалізаваны ў прасторы. Раскрыццю напружанага сюжэта спрыяюць разнастайныя стылістычныя прыёмы, сярод якіх вылучаюцца такія тропы, як метафары, эпітэты і паўторы. Драматызацыя сюжэта дасягаецца шляхам ужывання яскравых пейзажных замалёвак, колеравых кампазітаў і своеасаблівага гукапісу. Аўтарам выкарыстаны традыцыйны для айчынай літаратуры прыём паказу ўцёкаў галоўнага героя, характэрны для шэрагу беларускіх твораў пра вайну.

Ключавыя словы: «ваенная проза», драматызм, лакалізацыя, татэмізм, этнаграфізм, экзатызмы.

Уводзіны. Сучасныя навукоўцы пільную ўвагу надаюць функцыянаванню тэрміна «ваенная проза», у тым ліку перыяду савецкага літаратуразнаўства. Падкрэсліваючы цесную ўзаемасувязь дадзенага тэрміна з ідэалогіяй дзяржавы, яны маюць на ўвазе мастацтва ХХ ст., якое павінна быць знітавана з гісторыяй народа: «Каб спасцігнуць вялікую гісторыю, трэба пачаць з малой, каб спасцігнуць вялікую памяць, трэба не згубіць кароткую» [1].

Паказ ваеннай рэчаіснасці ў савецкі перыяд падначальваўся шэрагу падцэнзурных аспектаў. Цэласна асвятляе падзеі вайны СССР з Фінляндыяй 1939 – 1940 гг. толькі адзінкава прадстаўленая ў айчынай літаратуры аповесць Уладзіміра Дамашэвіча (1928–2014) «Фінская лазня, або Цяжка ў гэта паверыць» (2006). Недастаткова адлюстраваныя ў творах беларускіх аўтараў замежжа і ваенныя падзеі на арэне Другой сусветнай: выхадцаў з Беларускай, беларускіх рэгіёнаў у складзе Польшчы ў перыяд 1921 – 1939 гг. Ваенныя канфлікты ХХ ст. лакальнага маштабу ў Карэі, В'етнаме, Анголе, Іране і Іраку перад усім атрымалі ў беларускай літаратуры мінімальнае асвятленне. Беларускі погляд на афганскую трагедыю, прадстаўлены ў творах канца 1980-х гг. і пазней, хутчэй, стаўся выключэннем пры выяўленні пісьменнікамі розных генерацый: Віктарам Карамазавым (нар. у 1934 г.), Іванам Сяргейчыкам (1949–2006), Сяргеем Дубовікам (нар. у 1952 г.), Андрэем Федарэнкам (нар. у 1964 г.), інш.

Актуальнасць даследавання заключаецца ў прасочванні ідэйна-эстэтычных пошукаў У. Дамашэвіча ў галіне адзінкава прадстаўленай ў беларускай літаратуры тэматычнай аповесці. Мэтай дадзенай працы з'яўляецца аналіз у творы У. Дамашэвіча зместу і паэтыкі падзей фінскай кампаніі 1939 г., прасочаных аўтарам з дэмакратычных і рэалістычных пазіцый; задачамі дадзенага даследавання стала вызначэнне ідэйна-эстэтычных канцэпцый раскрыцця фінскай кампаніі У. Дамашэвічам у перыяд 2000-х гг., выяўленне мастацкіх інтэрпрэтацый адлюстравання кантэкста вайны з Фінляндыяй у аўтарскай аповесці. Аб'ектам даследавання выступае аўтарская ваенная аповесць «Фінская лазня, або Цяжка ў гэта паверыць» (2006). Прадметам даследавання ў артыкуле з'яўляюцца формы паказу пісьменнікам падзей фінскай кампаніі 1939 г. праз прызму сучаснасці.

Тэарэтычным абгрунтаваннем ваеннай тэмы ў беларускай літаратуры і разглядам малавывучаных ваенных кантэкстаў у айчынным літаратуразнаўстве займаліся вучоныя, чые пераасэнсаваныя ідэі складаюць аснову метадалогіі дадзенай працы: С. Андраюк [2], А. Бельскі [3], Г. Далідовіч [4; 5], В. Локун [6], У. Навумовіч [7], Л. Сінькова [8], М. Тычына [9; 10; 11], І. Шаладонаў [12; 13] ды інш. У аснове метадалогіі дадзенай працы – культурна-гістарычны метада, а таксама элементы кантэкстуальнага аналізу твора, што дае магчымасць раскрыць наватарства У. Дамашэвіча ў галіне тэматыкі і формаў раскрыцця сюжэту.

Асноўная частка. Як ужо адзначалася, аповесць «Фінская лазня, або Цяжка ў гэта паверыць» адлюстроўвае ваенную кампанію, што атрымала ў савецкай сістэме каардынат неадназначную трактоўку. Праз пльмень свядомасці студэнта Мінскага інстытута культуры Васіля Калатага ў творы падаецца гістарычны ракурс: ваенныя падзеі па вызваленні Заходняй Беларусі, вайна з Фінляндыяй. Трактоўка вайны паказана праз рацыянальны погляд юнака і яго асабістае меркаванне: «Ды нешта яна [Фінляндыя] не вельмі хоча, каб яе зрабілі свабоднай – чырвонай, ёй і белай быць нядрэнна – па ўсім відаць, асабліва па тым, як ваююць яе салдаты» [14, с. 4]. Пісьменнік выказвае гуманістычную думку пра роўнасць людзей перад тварам смерці: «Упершыню пасля гэтага бою – калі гэта можна было назваць боем – Васіль Калатай паікадаваў фінаў: ім таксама балюча, як і нам, і кроў у іх чырвоная, як і наша» [14, с. 5].

Драматычныя падзеі вайны СССР з Фінляндыяй У. Дамашэвіч адлюстроўвае яскрава і праўдзіва. Аповесць «Фінская лазня, або Цяжка ў гэта паверыць» пачынаецца з пейзажнага апісання і ўжывання аўтарам вобразных сродкаў – метафары, варыяцый эпітэта «белы», параўнання: «Белы снег, белы снег, – белы пух лебядзіны... <...> Некрануты фінскі снег, намнога бялейшы за твой масхалат, які ты не здымаў шмат дзён і начэй» [14, с. 3]. Своеасабліва градацыя назіраецца ў шматлікіх паўторах прыметніка «белы»: белы снег, белая маса, белыя фіны (белафіны). Параўнанне служыць мэтай нагнавання абстаноўкі: калона людзей нагадвае гадзюку, што паўзе на вялікую адлегласць. Малюнак трагічных ваенных падзей 1940 г. знаходзіць абстрактнае ва ўжытым пісьменнікам прыёме кантрасту: кроў на белым снезе, кроў на трупах у белых масхалатах. Прыродныя замалёўкі спрыяюць параўнанню фінляндскага каларыту з беларускімі краявідамі, раскрыццю філасофскіх пытанняў чалавечага быцця, паказу змен настрою галоўнага героя ў залежнасці ад акаляючай рэчаіснасці: «Пад гэтым ззянем чалавек –

так лічыў Калатай – робіцца маленькім, як пяшчынка ў Сусвеце, ён ператвараецца ў часцінку нечага велізарнага, бясконцага» [14, с. 27]. Паводле меркавання аўтара, якое ён укладае ў вусны галоўнага героя, прырода садзейнічае і фарміраванню нацыянальнага характару.

Такім чынам, у аповесці прысутнічае цікавае назіранне – паміж фінамі і беларусамі заўважаецца шмат падабенства: «Лес навучыў іх быць працавітымі, цягавітымі, маўклівымі, зацятымі, замкнёнымі і нават скванымі» [14, с. 33]. Своеасаблівы татэмізм праяўляецца ў захапленні маладога хлопца ледніковымі камянямі-валунамі, прыродай і характарам дрэваў-валежнынаў, становячыся праекцыяй на чалавечае жыццё. Наогул, прыродныя пейзажы адлюстроўваюць характар акаляючай рэчаіснасці, робяцца каталізатарам ваеннай і мірнай абстаноўкі, адлюстроўваюць настрой галоўнага героя.

Закранаецца ў творы і праблема веравызнання – Васіль Калатай верыць у бога, молячыся яму ў душы і просячы абараніць і захаваць жыццё. Наогул, людзі ашчадна бароняць веру ў Бога, бо маці хрэсцяць сваіх дзяцей, выпраўляючы іх на вайну ці ў далёкую невядомую дарогу. Той жа рытуал робіць і фінская маці: у гэтым відавочнае падабенства ўсенароднага стаўлення да вышэйшых сіл.

Узрастанню драматызму і напалу сітуацыі садзейнічае аўтарскае ўжыванне гукавых элементаў: гул танкавых матораў, гарматныя стрэлы, ўзрывы снарадаў, кулямётныя і аўтаматныя чэргі, крыкі параненых, сігнал чырвонай ракеты, прыцэльны шквал агню на паляне: «Дабіваюць, гады! – са злосцю падумаў Калатай пра фінаў. – Завязалі мяшок і дабіваюць. Вось гэта лазня! Фінская лазня, чорт падзяры!» [14, с. 7]. Давяршэннем гукавога малюнку становіцца апісанне бою каля Крывога Возера, дзе ваенная кананада мае зладжаны характар: кулямёты строчаць, быццам швейныя машынкi, б'юць вінтоўкі, захлёбываюцца аўтаматы, узрываюцца гранаты.

Другі раз пісьменнік звяртаецца да матыву лазні пры паказе сапраўднай фінскай сауны, дзе падчас знаходжання ў палоне апынаецца Васіль Калатай. Змываючы пот і негатыўныя ўражанні паразы на вайне, хлопец даходзіць да самых сутнасных быццёвых і філасофскіх ісцін: «Выходзіць, варта прайсці праз усе пакуты, праз ганьбу палону, каб зразумець, што вайна нічога добрага нікому не нясе – ні аднаму, ні другому боку» [14, с. 16]. Трэці аўтарскі зварот вар'іруе матыву лазні праз параўнанне яе Васілём Калатаем з ваеннымі наступствамі і вынікамі: «Вайна – крывавая лазня. Вось як мы разліваем тут вадку, так на вайне разліваецца кроў – і наша, і ваіша» [14, с. 17]. Нарэшце, апошні раз вобраз лазні фігуруе ў творы перад доўгай дарогай двух маладых людзей да Швецыі, дзе яны павінны былі схаватца: Васіль – ад вайны, а Юхан – ад прызвання ў войска.

У аповесці У. Дамашэвіч выкарыстоўвае матыву дарогі: дарога смерці падчас знішчэння фінаў у крывавым баі падобная да той, што вядзе да мэты ўзброеных і трэніраваных савецкіх лыжнікаў, задача якіх – дапамагачь войску ў выпадку прарыву, нападу ці акружэння; доўгая дарога ў фінскі палон, якая дзіўным чынам нагадвае дарогу дадому; шматразовая лыжная дарога-трэніроўка і яе ландшафтныя дэфармацыі; нарэшце, дарога да свабоды ад вайны і гвалту.

Мова твора насычаная фінскімі словамі і экзатызмамі, якія выконваюць пераважна этнаграфічную функцыю. Падзеі разгортваюцца дастаткова дынамічна: апісанне паражэння ў крывавым баі, знаходжанне ў фінскім палоне, тэму якога мэтанакіравана закранае пісьменнік, выпраўленне да Швецыі, адпраўка на радзіму. У. Дамашэвіч уводзіць у канву аповесці і матыву прарочага сну, у якім хлопцы-ўцекачы – фін Юхан і беларус Васіль – пазбягаюць пераследу і апынаюцца перад сценамі вялікага горада.

Не абыходзіць У. Дамашэвіч і актуальнага нацыянальнага пытання, акцэнтуючы ўвагу на дамінантнай колькасці беларусаў у савецкім войску; узнаўляецца пытанне беларускай незалежнасці, самаідэнтыфікацыі. Васіль Калатай паказаны свядомым і разважлівым юнаком, які імкнецца дайсці да сутнасці самых складаных і спрэчных пытанняў – прычын і мэтазгоднасці вайны з фінамі, тэрытарыяльных змен суседніх краін. У размове з фінскай сям'ёй Хапайнен, якая ўзяла Васіля на працу, ён выяўляецца чалавекам абачлівым: распавядае пра савецкую рэчаіснасць, арганізацыю калгасаў і жыццё ў іх, немагчымасць насельніцтва выехаць на жыхарства ў горад без наяўнасці пашпартаў, адсутнасць належнага заканадаўства, шматлікія сталінскія рэпрэсіі, высылку нявінных людзей у Сібір, на Поўнач і на Салаўкі, знішчэнне малых народаў. Актуальнымі і зладзённымі сталіся разважанні Васіля пра бесчалавечны характар вайны, нямэтазгоднасць шматлікіх ахвяр, вымушанасць маці адпраўляць сыноў на пагібель. Фінскія законы выяўляюцца досыць гуманнымі і справядлівымі, бо Васіля пры сустрэчы не пакаралі мясцовыя паліцыянты. Апаніруючы хлопцу, гаспадар-фін таксама паказвае добрае веданне савецкай рэчаіснасці і даказвае, што ўласніцтва на сваёй зямлі, у параўнанні з калгаснымі абагульненнямі, мае значна больш карысці. Стары Хапайнен выражае сапраўдную сутнасць геапалітычнай сітуацыі пярэдняй Другой сусветнай: «Брат беларус, <...> мне здаецца, што ў нас падобны лёс, <...> і таму мы браты, мы проста абавязаны быць братамі, інакш па адным мы не выстаям, не зможам сябе захаваць для будучыні, для гісторыі» [15, с. 97].

Традыцыйная для беларускай ментальнасці і форма ўцёкаў ад існуючай рэальнасці: хлопцы апынаюцца па-за межамі Фінляндыі, у Стакгольме, дзе Васіль трапляе ў савецкую амбасаду. Выкарыстаны У. Дамашэвічам прыём рэтраспекцыі спрыяе пазнанню мінулага Васіля дзеля супастаўлення са складанай рэальнасцю. Пісьменнік праводзіць свайго героя праз увесь спектр чалавечых пачуццяў: фін Юхан становіцца яго сябрам, хаця сістэма намагалася зрабіць іх ворагамі дзеля знішчэння адзін аднаго; у амбасадзе Васіль сустракае нечаканае каханне; раптоўна апынаецца ў Ленінградскім астрозе за кратамі; перажывае Вялікую Айчынную вайну і рэабілітацыю.

Фінал аповесці мае цікавы і нечаканы характар: пісьменнік зводзіць разам Васіля Калатая і былога палкоўніка фінскай кампаніі 1939 – 1940 гг. Ісакоўскага, ставячы канчатковую кропку ў дадзенай незвычайнай гісторыі і падводзячы яе своеасаблівы вынік. Сумленныя салдаты былой вайны ў постсавецкі час пераасэнсоўваюць наступствы фінскай кампаніі з пазіцыі гуманізму і справядлівасці: «Мы ўсе вінаватыя, што развязалі гэтую неразумную вайну» [15, с. 129], прыходзяць да высновы, што салдаты павінны змагацца за незалежнасць сваёй краіны, магчымасць нацыянальнага самавызначэння.

Заклучэнне. Паводле меркавання В. Локун, «Уладзімір Дамашэвіч належыць да старэйшага пакалення беларускіх пісьменнікаў. Яго творчы метад грунтуецца на нацыянальных традыцыях, разам з тым ён сфармаваўся і здзейсніўся галоўным чынам у рэчышчы савецкай літаратуры. Праўда, творы пісьменніка, як і мастацкія дыскурсы іншых прадстаўнікоў беларускай літаратуры – І. Мележа, А. Кулакоўскага, В. Быкава, Б. Сачанкі, І. Чыгрынава – сваім ідэйным і духоўным зместам выходзілі далёка за межы сацрэалізму» [6]. Відавочна, што аповесць У. Дамашэвіча «Фінская лазня, або Цяжка ў гэта паверыць» з'яўляецца класічным айчынным творам, у якім увасоблены сінтэз нацыянальнай літаратурнай традыцыі і наватарскага ідэйна-эстэтычнага вышуку.

ЛІТАРАТУРА

1. Чыгрынаў І. Хто вінаваты [Электронны рэсурс] // Беларуская палічка. – 2017. – URL: https://knihi.com/Ivan_Cyhrynau/Chto_vinavaty_audio.html. (дата звароту: 20.10.2025).
2. Андраюк, С. Эпічнасць, народжаная трагічным вопытам жыцця // Польша. – 2006. – № 4. – С. 187–204.
3. Бельскі А.І. Вывучэнне творчасці пісьменнікаў: класікі і сучаснікі ў школе. – Мінск: Аверсэв, 2005. – 352 с.
4. Далідовіч Г. Адзін з самых... // Маладосць. – 1998. – № 2. – С. 90–118.
5. Далідовіч Г. Закон Дамашэвіча: згадка пра старэйшага сябра // Дзеяслоў. – 2016. – № 1(80). – С. 241–251.
6. Локун В. Уладзімір Дамашэвіч: амплітуда таленту // Польша. – 2009. – № 8. – С. 164–172.
7. Навумовіч У.А. Канцэптуальнасць падыходаў у асветленні падзей Другой сусветнай вайны ў беларускай прозе XX – пачатку XXI ст. // Русская и белорусская литература на рубеже XX – XXI вв. К 70-летию кафедры русской литературы: сб. науч. ст. В 2 ч. – Ч. 1. / РІВШ; рэдкал.: С.Я. Ганчарова-Грабоўская (старш.). – Мінск, 2010. – С. 179–183.
8. Сінькова Л.Д. Жанравая дынаміка ў дакументальна-мастацкай прозе // Слова ў кантэксце часу. Да 85-годдзя праф. А.І. Наркевіча. Пленар. дакл. / рэдкал.: В.І. Іўчанкаў (старш.). – Мінск, 2014. – С. 144–151.
9. Тычына М. Між двух агнёў: штрыхі партрэта Уладзіміра Дамашэвіча // Роднае слова. – 1998. – № 2. – С. 7–19.
10. Тычына, М. Народ і вайна / М. Тычына. – Мінск: Беларуская навука, 2015. – 433 с.
11. Тычына М.А. Філасофія літаратуры: беларускі варыянт. – Мінск: Белар. навука, 2014. – 324 с.
12. Шаладонаў І. Сучасная аповесць: чалавек і час // Польша. – 2016. – № 10. – С. 130–146.
13. Шаладонаў І. Героіка і трагедыя вайны // Навука і іннавацыі. – 2010. – № 5. – С. 13–15.
14. Домашевич В. Финская баня / В. Домашевич // Нёман. – № 9. – 2014. – С. 3–45.
15. Домашевич В. Финская баня / В. Домашевич // Нёман. – № 10. – 2014. – С. 93–131.

Паступіў 31.10.2025

РАССКАЗ В. ДОМАСHEVИЧА «ФИНСКАЯ БАНЯ, ИЛИ ТРУДНО ПОВЕРИТЬ» (2006): ТРАДИЦИОННЫЙ И НОВАТОРСКИЙ

канд. филол. наук, доц. Т.Р. БОГОРАДОВА
(Полоцкий государственный университет имени Евфросинии Полоцкой)
e-mail: t.baharadava@psu.by

В статье рассматривается недостаточно освещенная в белорусской литературе тема финской кампании 1939 года, реалистично представленная в военном рассказе В. Домашевича «Финская баня, или Трудно поверить». События в произведении показаны драматизированно, детально, локализованы в пространстве. Разворачиванию напряженного сюжета способствуют различные стилистические приемы, среди которых выделяются такие тропы, как метафоры, эпитеты и повторения. Драматизация сюжета достигается за счет использования ярких пейзажных зарисовок, цветочных композиций и уникальной звукозаписи. Автор применяет традиционный для отечественной литературы прием показа побега главного героя, характерный для ряда белорусских произведений о войне.

Ключевые слова: «военная проза», драматургия, локализация, тотемизм, этнография, экзотизм.

V. DOMASHEVICH'S NOVEL «THE FINNISH SAUNA, OR IT'S HARD TO BELIEVE IT» (2006): TRADITIONAL AND INNOVATIVE

T. BAGARADAVA
(Euphrosyne Polotskaya State University of Polotsk)

The article reflects the theme of the Finnish campaign of 1939, which is insufficiently covered in Belarusian literature, and is realistically presented in V. Domashevich's military novel «The Finnish bathhouse, or it's hard to believe it». The events in the work are shown in a dramatized, detailed manner, they are localized in space. A variety of stylistic techniques contribute to the disclosure of a tense plot, among which such tropes as metaphors, epithets and repetitions stand out. The dramatization of the plot is achieved through the use of vivid landscape sketches, color composites and a kind of sound recording. The author uses the traditional method of showing the escape of the main character in Russian literature, which is typical for a number of Belarusian works about the war.

Keywords: «military prose», drama, localization, totemism, ethnographism, exoticism.